

किंशेनादीन्यपिज्ञानार्थं अनुष्ठेयानिनेत्याह आत्मेति आत्माचित्तं आदिभिः प्रथमैर्नित्यैरित्यर्थः इध्यमानः रागादिदोषापनयेन आदर्शवद्दीप्यमानः शुतिमान् सदसद्विषयप्रकाशवान् अतएव सुखार्थं मुमुक्षुः परं अत्यंतं कर्मागोचरं निराशिषमित्यनेन साशीस्त्वच्छंदतीति परोक्तिर्निरस्ता अवैति उपैति स्वदृष्ट्या व्याप्नोति ॥ १४ ॥ ननु बंधकानां कर्मणां कथं बंधनिवर्तकत्वं न हि सुरया आचांतः शुद्ध्यतीत्याशंक्याह प्रजाः सृष्टा इति एतौ मनः कर्मणी संसारप्रदे अपि सत्यथौ ब्रह्मप्राप्तिमार्गौ कथं तदाह दृष्टमिति दृष्टं प्रत्यक्षं श्रुतिबोधितमित्यर्थः शाश्वतं च मोक्षहेतुरपि अंतवच्चक्षुदफलमपि तत्र मनसा क्रियमाणस्यागः फलत्याग एव शाश्वतत्वे कर्मणां कारणं नान्यत् स्वरूपेण त्याग इत्यर्थः ॥ १५ ॥ स्वेनेति यथा चक्षुरूपः प्रणेता नायकः निशात्यये रात्र्यंते तमसा असं वृतात्मा अनावृतस्वरूपः स न स्वेनात्मना तैजसेन वा आलोकेन वर्जनीयं कंटकादिकं पश्यति एवं ज्ञानं बुद्धिः विज्ञानगुणेन विवेकेन युक्तं सत् अशुभं पश्यति ॥ १६ ॥ दृष्टांतं विदुष्वनूज्ञानफलस्य श्रेष्ठमाह सर्पानिति उदपानं कूपं ॥ १७ ॥ ज्ञानपूर्वकं कृतं कर्म सफलमित्याह कृत्स्न इति

आत्मादिभिः कर्मभिरिध्यमानो धर्मं प्रवृत्तो द्युतिमान् सुखार्थी ॥ परं हितं कर्म पथादपेतं निराशिषं ब्रह्म परं त्यवैति ॥ १४ ॥ प्रजाः सृष्टामनसा कर्मणा च द्वावेवैतौ सत्यथौ लोकजुष्टौ ॥ दृष्टं कर्म शाश्वतं चांतवच्च मनस्यागः कारणं नान्यदस्ति ॥ १५ ॥ स्वेनात्मना च क्षुरिव प्रणेता निशात्यये तमसा सं वृतात्मा ॥ ज्ञानं तु विज्ञानगुणे न युक्तं कर्माशुभं पश्यति वर्जनीयं ॥ १६ ॥ सर्पान् कुशाग्राणितथोदपानं ज्ञात्वामनुष्याः परिवर्जयन्ति ॥ अज्ञानतस्तत्र पतन्ति केचिज्ज्ञाने फलं पश्य यथा विशिष्टं ॥ १७ ॥ कृत्स्नं तु मंत्रो विधिवत्प्रयुक्तो यज्ञायथोक्तास्त्विह दक्षिणाश्च ॥ अन्नप्रदानं मनसः समाधिः पंचात्मकं कर्म फलं वदन्ति ॥ १८ ॥ गुणात्मकं कर्म वदन्ति वेदास्तस्मान्मंत्रो मंत्रपूर्वं हि कर्म ॥ विधिर्विधेयं मनसोपपत्तिः फलस्य भोक्ता तु तथा शरीरी ॥ १९ ॥ शब्दाश्चरूपाणि रसाश्च पुण्याः स्पर्शाश्च गंधाश्च शुभास्तथैव ॥ नरो न संस्थानगतः प्रभुः स्यादेतत्फलं सिद्ध्यति कर्मलोके ॥ २० ॥

कर्म पंचात्मकं पंचमंत्रादयः आत्मानः निष्पादका यस्य तथा समाधिः ऐकाग्र्यं देवताध्यानादौ यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां ध्यायेदिति श्रुतेः फलं फलवत् ॥ १८ ॥ कर्तृस्वभावभेदात् कर्मणां फलभेदमाह गुणेति गुणात्मकं सात्त्विकं राजसंतामसं च विधेयं कर्म इत्यर्थः तस्माद्धेतोर्मंत्रोपि गुणात्मकः तत्र हेतुर्मंत्रपूर्वं हि कर्म तत्र सात्त्विको मंत्रः अग्निमीळे राजसः इषेत्योर्जेत्वा तामसः सर्वं प्रविध्यत्तदयं प्रविध्येत्यादिः एवं विधिरपि त्रिविधः आत्मकामो यजेत स्वर्गकामो यजेत अभिचरन् यजेतेत्यादिः कर्तृस्वभावभेदादपि तद्भेदमाह मनसोपपत्तिः फलस्येति तथा हि यदेव विद्यया करोति श्रद्धयोपनिषदात्तदेव वीर्यवत्तरं भवतीति विद्यादिमान् सात्त्विकः कर्ता विद्यादिहीनः केवलं प्रवृत्तिमात्रपरो राजसः दंभाभिसंधिस्तामसः तेषां कर्मक्रमेण वीर्यवत्तरं वीर्यवत् निर्वीर्यं च भवति यथा फलस्योपपत्तिस्तथा फलस्य भोक्तापि सुखी दुःखी मूढश्च भवति ॥ १९ ॥ शब्दादयः कर्मफलं कर्मप्राप्य लोके स्वर्गे स्थित्यति नरः प्रभुरधिकारी ज्ञानफले इति शेषः न संस्थानगत इत्येकं पदं मरणं अप्राप्ती जीवन्नेव स्यात् इह कृत्वा मुच्यते भोक्तव्यमित्यदृष्टफलात् कर्मणोपेक्षया दृष्टफलं ज्ञानमेव श्रेय इति भावः ॥ २० ॥